

MAUROVIĆEVA OBRADA DJELA HRVATSKIH PISACA (ZLATAROVO ZLATO, ČUVAJ SE SENJSKE RUKE I GRIČKA VJEŠTICA)

TEA SABOL

Agencija za mobilnost i programe Europske unije
Frankopanska 26, HR – 10000 Zagreb
tea.sabol@gmail.com

UDK: 741.5 Maurović, A.
*821.163.42-31
Pregledni članak
Primljen: 24. 7. 2020.
Prihvaćen za tisak: 3. 11. 2020.

Ovaj se rad temelji na sadržajnoj analizi triju stripova Andrije Maurovića rađenih prema trima romanima – *Zlatarovo zlato* i *Čuvaj se senjske ruke* Augusta Šenoa te *Grička vještica* Marije Jurić Zagorke i usporedbi s navedenim romanima. Maurovićeve stripske adaptacije triju hrvatskih romana *Zlatarovo zlato*, *Čuvaj se senjske ruke* i *Grička vještica* lijep su primjer crtačeva rada u kojima se vide klasični stripski postupci, ali i odmak od te tradicije. U *Zlatarovu zlato* Maurović je poštovao književni predložak prema kojemu je strip nastao. Unesene su nužne promjene s obzirom na vrstu medija. To se odnosi na sažimanje radnje, nužno u svakome stripu koji nastaje prema postojećemu predlošku, kao i koncentriranje na pojedine segmente romana. Ljubavna i avanturistička komponenta naglašene su u odnosu na povijesnu i političku koje se spominju samo kao ilustracija. *Grička vještica* i *Čuvaj se senjske ruke* duži su stripovi čiji su scenariji vrlo kvalitetni. Strip *Zlatarovo zlato* žanrovski je moguće odrediti kao ljubavni strip, a *Gričku vješticu* i *Čuvaj se senjske ruke* kao avanturističke stripove, uz napomenu da su sva tri stripa i povijesni. Zapleti su u stripovima temeljeni na kontrastima što je u okvirima romantičarskoga diskursa.

KLJUČNE RIJEČI:

Andrija Maurović, *Čuvaj se senjske ruke*, *Grička vještica*, *strip*, *stripski junak*, *Zlatarovo zlato*

1. UVOD

Početak hrvatskoga stripa smatra se *Vjerenica mača* iz 1935. godine objavljena u zagrebačkim *Novostima*, djelo našega najznačajnijeg strip crtača Andrije Maurovića. O popularnosti Maurovićevih stripova govori i to da nisu bili objavljeni samo u dnevnim listovima, nego i u zasebnim svescima. Privlačnost Maurovićevih stripova zasigurno leži u njegovu izrazitu osjećaju za detalje, razumijevanju logike priče i izvanrednome prikazu vremenskoga kontinuiteta. On uspijeva uočiti ključni trenutak prizora koji će prikazati na papiru. Već kratkim pogledom na stranice njegovih stripova uočava se izuzetna fluidnost pokreta i prijelaza iz jednoga kvadratića u drugi, kao i dinamika pojedine slike. Maurovićevi kadrovi su energični i sugestivni. Česta promjena rakursa stvara nevjerojatnu živost prizora, potpomognutu promjenama plana. Maurovićev crtež jasan je i informativan te je radnju moguće pratiti i zanemari li se tekst u oblačicima.

Navedene je karakteristike moguće uočiti i u trima stripovima koji će biti analizirani u nastavku rada. To su adaptacije romana *Zlatarovo zlato* i *Čuvaj se senjske ruke* Augusta Šenoe te *Grička vještica* Marije Jurić Zagorke. U njima je crtač vrlo uvjerljivo prikazao arhitekturu vremena koje prikazuje, prirodu, pomno je pristupio kostimografiji i detaljima vezanima za izgled likova. Ilustriranje stripa prema književnom predlošku treba prilagoditi polaznomu tekstu poštujući vrijeme i mjesto radnje u romanu.

2. ODNOS KRITIKE PREMA STRIPU

Proizvodi masovne kulture nastaju paralelno s razvojem komunikacijske tehnologije i s njom su u tijesnoj vezi. Često su na meti predrasuda i negativnih kritika onih koji smatraju da loše utječu na moral i estetiku korisnika kulturnih dobara. Vera Horvat Pintarić zamijetila je da oni koji proizvodima masovne kulture zamjeraju strogu podjelu na dobro i zlo, zapravo čine isto, razvrstavajući kulturu na dobru ili lošu (Vidi: Horvat Pintarić 1974: 2).

U prvim desetljećima 20. stoljeća kritika nije s odobravanjem prihvatila strip. S obzirom na to da je strip izmicao estetskim mjerilima koja su primjerena književnosti, izazivao je veliku odbojnost kritičara koji su ga vidjeli kao opasnost za kulturu, a tome su doprinijeli i izdavači koju su isticali da se “najveća vrednost stripa krije u kratkoći percipiranja njegovog sadržaja” (Draginčić i Zupan 1986: 118).

Najveću kritiku izazivali su stripovi nastali kao adaptacije književnih djela. U odabiru književnih predložaka nije bilo pravila. Podjednako su adaptirani domaći i strani

autori. Kritičari su smatrali da je čitanje stripa, a ne književnoga djela uzaludno upravo zbog nemogućnosti pravoga razumijevanja ideje teksta. Kritika je stripu općenito zamjerala površnost, trivijalnost, naivne slikovne prikaze, senzacionalizam, “uštedu” vremena, a kod onih nastalih prema postojećim književnim djelima uplitanje u njihov sadržaj te nemogućnost upoznavanja autorovih namjera, misli i osjećaja. Istina je da je u stripu imaginiranje najčešće ograničeno, dok dominiraju dekorativnost i uobičajena prozirna simbolika. Međutim, “prave vrednosti stripa treba tražiti u ukupnom procesu njegovog imaginiranja i značenjima tog procesa, pri čemu zaista valja insistirati na hibridnosti medija i izmenjenoj suštini” (Ignjatović 1979: 43).

Do prekretnice u proučavanju stripa dolazi 1960-ih godina kada se osnivaju prve službene ustanove za proučavanje i vrednovanje stripa. Počinje mu se pristupati sustavno, stvoreni su kriteriji prema kojima se određuje vrijednost pojedinoga ostvarenja.

3. DEVETA UMJETNOST

Deveta umjetnost čest je naziv za strip koji je nastao spojem dvaju jezika, znakovnoga i slikovnoga (Cohn 2009). Zajedno oni čine originalan način pripovijedanja. Slika predstavlja kontinuirano zbivanje, fabulu u književnome djelu, a tekst je njegov komentar unutar kojega se razvija zasebna, izrazito sažeta fabula. Najveća je vrijednost žanra upravo veza slike i teksta, koji zajednički komuniciraju s recipijentom, te sposobnost sažimanja sadržaja, a ujedno zadržavanja smislene poruke. Filmska umjetnost također je utjecala na razvoj stripa. Filmski način prikazivanja vidljiv je u korištenju montaže i uvjetovanoga povezivanja prizora i događajnih sekvenci.

Od sredine 20. stoljeća pa nadalje vrijednost popratnoga teksta raste i on poprima obilježja koja možemo prepoznati u tradicionalnoj narativnoj prozi. Strip s godinama i iskustvom od puke zabave za najšire slojeve, razvojem grafičkoga prikaza, a još važnije poboljšanjem kvalitete teksta, dobiva na intelektualnoj vrijednosti, iako je i dalje u domeni popularne kulture unutar koje je “redovno označen kao manje vrijedan” (Mileta 2009: 144).

Posebnost su stripa stvaranje iluzije pokreta te njegova vremenska dimenzija koja se ostvaruje nizanjem slika. Strip radnju pripovijeda pomoću izabranih detalja, a vrijednost crteža je veća ako je crtač izabrao one trenutke koji najbolje prenose i oslikavaju značenje toga trenutka za radnju. Crtači stripova biraju trenutak u kojemu radnja određenoga prizora kulminira.

Kao i u drugim popularnim medijima, priča u stripu “mora biti nabijena maštom, no ne smije prekoračiti granicu čovjekove mjere. Ona može biti nevjerojatna, no ne i nemo-

guća, nestvarna ali ne i neistinita, hipotetična ali ne i neobavezna” (Munitić 2010: 56) te donekle bliska čovjeku, iako su događaji mogući u posebno uvjetovanim situacijama.

4. ANDRIJA MAUROVIĆ

Andrija Maurović, “autor najboljih vestern-stripova u povijesti medija” (Munitić 2010: 125), pripada krugu najboljih stripaša svih vremena. Riječ je “o izuzetnom crtaču koji je senzibilnu ornamentiku linije znao povezati s ležernošću i skoro impresionističkom lakoćom poteza, a uz to materijalizirati u prizoru sve vidljive i nevidljive komponente dramatičnog događaja” (Munitić 2010: 125). Maurović je bio izvrstan u crno-bijeloj tehnici, sposoban stvoriti niz sivih nijansi, čime je davao dojam koloriteta. Uspijevao je nadgraditi tekstni predložak dajući svojim slikovnim sekvencama izniman psihološki naboj.

Andrija Maurović rođen je u selu Muo u Boki kotorskoj 29. ožujka 1901. godine. Nije se posebno istaknuo kao učenik, a i sam je naglašavao da je crtanje ionako jedino što ga zanima. Svoju veliku želju, studij na likovnoj akademiji, ispunio je 1923. kada se uz pomoć Ivana Meštrovića upisao na Kraljevsku akademiju za umjetnost i obrt, današnju Akademiju likovnih umjetnosti. Maurović je već nakon prve godine studija morao napustiti školovanje nakon čega se potpuno posvetio ilustriranju knjiga, brošura, dnevnih i tjednih novina, naslovnica, reklama, čestitki, kalendara, izrađivanju plakata, oglasa itd.

Maurovićev je likovni izraz u stripu i karikaturi izuzetno realističan. Dvadesete godine 20. stoljeća godine su prvih realističnih stripova u Americi, s kojima je u kontakt mogao doći i Maurović. Ipak, nije zahvalno govoriti o njegovim uzorima jer sam autor tvrdi: “Ako je i bilo uzora, ja ih nisam kopirao... Meni je uzor priroda.” (Dulibić 2007: 10)

Maurović je plodan autor izgrađenoga i prepoznatljivoga identiteta čije su kompozicije, virtuozni crtež i filmska dramaturgija uvijek privlačili čitatelje i baš je u njegovim stripovima “najbolje provedena filmska tehnika pogleda” (Horvat Pintarić 1974: 16).

Za Maurovićev rad na stripu važna je njegova ljubav prema filmovima koji su “uveklelike odredili njegov način kadriranja ilustracija i njegovih stripova, a kompozicije ilustracija često su određene neobičnim kutovima promatranja. Maurović je više učio (i naučio) o kompoziciji, kadriranju i ekspresiji lica u kinodvoranama nego na *Likovnoj akademiji*. Upravo kao da je rješenja svojih kompozicija tražio i nalazio na filmskom ekranu” (Dulibić 2007: 18). Filmska dinamika prenesena u strip zaslužna je za stvaranje njemu svojstvenoga jezika. U svojim stripovima Maurović koristi neka, za slikarstvo, nova kompozicijska rješenja. “To su za slikarstvo neuobičajeni izrezi u

različitim i posve filmskim planovima i rakursima a što na primjer u *Zlatarovom zlatu* omogućuje posve nov pogled na gornjogradske prostore, na masovne scene Markova trga ili Kaptola, na seoske krajolike zagrebačke okolice i figure u njemu” (Horvat Pintarić 1974: 16). Prikaz prostora u Maurovićevim stripovima uvijek je vrlo uvjerljiv zbog detalja koji su često uporište nalazili u stvarnosti, onoj koju je doživio neposredno ili posredno putem filma i fotografije.

Maurovićev je prvi strip, *Vjerenica mača* iz 1935. godine, objavljen u zagrebačkom dnevnom listu *Novosti*. U svojemu prvome dužem ostvarenju Maurović se predstavlja kao potpun i zreo umjetnik te su primjetne karakteristike temeljne za njegovo stvaralaštvo, “oštri konturni crtež, besprijekorno vladanje crno-bijelim kontrastima i izvanredna vizualna dinamika” (Kruščić 1984: 6). Ono što već u njegovu prvom stripu izaziva divljenje “jest vještina kadriranja, posebice mijenjanja očista i rakursa u scenama koje se događaju unutar jedne te iste prostorije s gotovo istim likovima” (Glavan 2007: 52). Dinamično izmjenjuje rakurs poput snimatelja kojemu kamera ne miruje što stvara gotovo savršenu iluziju pokreta. “Takvim postupcima izvanredne vizualne režije taj strip crtač proširuje kratke iskaze verbalne priče i pojednostavnjene dramske zaplete u njoj. On stvara novu metapriču koja se odčitava slikom pa se tako čitaču otvara pristup na drugoj razini na kojoj počinje otkrivanje višeslojnog značenjskog konteksta.” (Horvat Pintarić 1974: 14)

Nakon tiskanja *Vjerenice mača*, Maurović nastavlja crtati nove stripove i surađuje s ilustriranim tjednikom *Oko* koji je pokrenut 1935. godine zbog povećanja interesa publike za takvim štivom. U njemu objavljuje više radova tijekom godina, između ostaloga i *Zlatarovo zlato* 1935./36. godine prema romanu Augusta Šenoa.

Prilikom crtanja stripova, Maurović se prepustio stvaralačkomu nagonu i upravo je zato stvorio prepoznatljiv oblik koji i danas fascinira ljubitelje stripa. Vera Horvat Pintarić objasnila je da njegovo “vrlo rano iskazano majstorstvo oblikovatelja stripa proistječe velikim dijelom iz njegovih prethodno dosegnutih vještina novinskog i knjižnog ilustratora, vrsna karikaturista, autora plakata i drugih oblika primijenjenoga i masovno umnožena crteža”. (Glavan 2007: 47)

Maurović je potpisao niz stripova različitih žanrova, adaptirao je književna djela domaćih i stranih autora, a najčešće se vraćao vesternu. To su ujedno jedna od njegovih najboljih ostvarenja i oni stripovi po kojima ga većina pamti (*Trojica u mraku*, *Sedma žrtva*, *Gospodar zlatnih bregova*, *Sablasi zelenih močvara*, *Posljednja pustolovina Starog Mačka*).

Kritičari smatraju najboljima Maurovićeva stripska ostvarenja iz 30-ih i 40-ih godina iako se slažu da su njegovi stripovi u boji iz *Plavog vjesnika*, objavljeni 60-ih godina, u samome vrhu autorova opusa. To se odnosi i na adaptaciju romana Augusta

Šenoa *Čuvaj se senjske ruke* iz 1962./63. (Vidi: Glavan 2007: 68). U tim je godinama Maurović “više težio (a nerijetko i postizao) slikarskim, nego stripaškim učincima” (Glavan 2007: 68) što je samo obogatilo izražajnost stripa.

Sedamdesetih godina Maurović se sve više povlači u osamu i posvećuje slikarstvu. Iako je njegov rad revaloriziran i postavljen u novi kontekst nakon istraživanja Vere Horvat Pintarić, Maurović je do svoje smrti 1981. godine bio nepriznati slikar za kojega se smatralo da je svoj talent potrošio na stripove. Umro je 2. rujna 1981. u vrijeme kada su objavljena luksuzna izdanja njegovih stripova *Čuvaj se senjske ruke* i *Djevojka sa Sijere* i najavljene retrospektivne izložbe njegova likovnog stvaralaštva u Beogradu i Zagrebu.

5. MAUROVIĆEVA OBRADA DJELA HRVATSKIH PISACA (*ZLATAROVO ZLATO, ČUVAJ SE SENJSKE RUKE, GRIČKA VJEŠTICA*)

Maurovićev crno-bijeli strip *Zlatarovo zlato* počeo je izlaziti u nastavcima u ilustriranome tjedniku *Oko* 21. prosinca 1935. godine. Glavni urednik *Oka* bio je Božidar Rašić koji je potpisao scenarij za *Zlatarovo zlato*, kao i neke druge tekstovne predloške Maurovićevih stripova. U stripu *Zlatarovo zlato* znatno su smanjene povijesna i sociološka komponenta romana. Radnja je usmjerena na prikaz ljubavi, junaštva i životnih gubitaka likova pri čemu je prepoznatljiv romantičarski diskurs. Zbog toga je ono što se smatra najuvjerljivijim i najkvalitetnijim u tome stripu upravo Maurovićev rad.

Strip *Čuvaj se senjske ruke* izlazio je tijekom 1962. i 1963. godine u *Plavome vjesniku*. Crtan je u boji i u njemu autor teži slikarskim učincima. Tekst je adaptirao Norbert Neugebauer, jedan od najplodnijih scenarista stripa, s kojim je Maurović ostvario niz uspješnih suradnji, između ostaloga i prilikom adaptacije Zagorkina romana *Kontesa Nera* iz ciklusa *Grička vještica*. Taj crno-bijeli strip izlazio je u nastavcima pod naslovom *Grička vještica* od 1960. do 1962. u *Večernjem listu*, a tijekom 1962. i 1963. u izdanju *Strip-stripa*.

Između stripova *Zlatarovo zlato* te *Čuvaj se senjske ruke* i *Grička vještica* nalazi se nekoliko desetljeća, ali sva tri su iznimne crtačke kvalitete. *Zlatarovo zlato* crtan je tušem u crno-bijeloj tehnici. U njemu je vidljiva izrazita dinamičnost crteža i životnost likova, što ne manjka ni ostalim Maurovićevim stripovima. Crtež je vrlo tečan i lepršav, kadrovi nisu bogati detaljima, iako se u totalu prepoznaju obrisi pojedinih lokaliteta Gornjega grada.

Kod adaptacije književnoga djela važno je prikaz mjesta radnje i izgleda likova prilagoditi vremenu radnje. Maurović je uspio stvoriti ambijent Zagreba u 16. stoljeću,

kao i Senja i okolice krajem 16. i početkom 17. stoljeća u *Čuvaj se senjske ruke*, i ponovno Zagreba u *Gričkoj vještici*, ali sada u 18. stoljeću.

Maurovićev je izraz jasan i precizan što je vidljivo u sva tri odabrana stripa. Stripovi *Čuvaj se senjske ruke* i *Grička vještica* dodatno su obogaćeni detaljima kostimografije i scenografije. Maurovićeva umjetnička vještina i dobro poznavanje građe koju prikazuje očituju se upravo u tome što ne bježi od detalja, što često čine crtači koji nisu dovoljno upoznati s tematikom koju prikazuju. To pridonosi vjerodostojnosti crteža i osjećaju povjerenja kod čitatelja. Realističnost likovnog prikaza, povezana s romantičarskim diskursom u kojemu vladaju velike ljubavi, kao i velike patnje, hrabrost, junaštvo, ljepota, olakšava prikazivanje nestvarnoga, knjiškoga kao stvarnoga. Detalji kojima je ispunjen kadar ne moraju nužno biti važni za radnju stripa, već pridonose općemu dojmu koji strip odaje, kao i privlačenju čitatelja stripu te zadržavanju njegove pažnje.

U *Zlatarovu zlatu* Maurović koristi jak kontrast crne i bijele koje je u kolorističkom spektru maksimalno udaljio. Crtež je, iako u crno-bijeloj tehnici, vrlo izražajan. Maurovićev je način kontrastiranja i igranje crnim i bijelim plohamo bio nenadmašan u ono vrijeme. On je “majstor sivkastih polutonova, sposoban stvoriti dojam kolorističke slojevitosti registrom nijansi između crne i bijele” (Munitić 2010: 125). Scenografija ne obiluje detaljima, ali prikazima izraza lica, gesta i pokreta likova ona je nadomještena (slika 1).

Izgled likova prilagođen je njihovim moralnim vrijednostima i karakternim osobinama (slika 1). Negativni likovi često su namršteni i grubih crta lica. Lice im je ili u sjeni ili oblikovano nizom debljih i tanjih crnih linija. Mimika je njihovih lica mnogo naglašenija, nagrđuje im izgled i čini lica neprirodno iskrivljenima. Junaci i oni koji im pomažu blažega su izraza lica, nježnijega, na licu im se ocrtavaju suosjećanje i dobrota. Redovito su osvjetljeni i bez fizičkih mana. Kod karakterizacije likova Maurović je odan izvornicima i njihovoj ulozi u radnji. U stripu je lako uočiti važnost pojedinoga lika s obzirom na razvoj radnje, kao i njihovu osobnost, što vrijedi i za dva kasnije nastala stripa.

U prilagodbi Šenoina romana morao je Maurović pribjeći nužnomu sažimanju radnje, ali ne pod uvjetom da se izgubi protočnost i razumijevanje priče. Zbog skraćivanja izvornika nužni su veliki vremenski i prostorni skokovi što radnju i scenografiju svodi na ključne točke. Navedeno je karakteristika medija, a Maurović izvrsno koristi ekspresivnost slike, logičnost prikazanoga kadra i dramske obrate kako bi izbjegao fragmentiranost slikovne fabule.

Naglasak je u stripu postavljen na ljubavnu dimenziju, dok su povijesna dimenzija i ona lokalno-politička u pozadini, na što se odlučio urednik Božidar Rašić. To je jedan od ustupaka prirodi stripa, ali i način dodvoravanja tržištu. U *Zlatarovu zlatu* prikazan



- Ako vas baš zanima, mogu vam i reći na koga mislim. Vidite, ja ni na koga neću baciti kamen. Svi smo mi grešni. Ali se barem ne pravimo svecima. A Dora? Fina kćerka zlatara Krupića? No, to vam je mustra!



- Moj sin i purgarska djevojka. Ne, to nije moguće!
- Kako nije kad već jest. No, kako bi bilo, da s jednim udarcem ubijemo dvije muhe? Otmimo Doru mladom gospodinu i dajmo je starom!

SLIKA 1. *Andrija Maurović. Zlatarovo zlato*

je i razvidno smanjen broj likova zbog drugačijih mogućnosti stripa kao umjetnosti, ali primjetno je da svaki od prikazanih protagonista (bili oni glavni ili sporedni) ima i svojega antagonista. Suprotnost je jedna od karakteristika stripa kao medija. Zapleti su u stripovima temeljeni na kontrastima ljubavi i mržnje, dobra i zla, junaštva i kukavičluka, altruizma i egoizma što je u okvirima romantičarskoga diskursa. U sva tri analizirana stripa pojavljuju se velike ljubavne priče, ali parovi su odvojeni do pred sam kraj radnje jer “tek onda kada je svijet očišćen od zlih” (Bošnjaković 2009: 189) i kada su uspjeli pobijediti sve prepreke, oni se mogu ostvariti u ljubavi. Takva je melodramatičnost karakteristika ne samo tih stripova već cijele vrste.

Prema istaknutim slojevima romana na kojima su stripovi nastali, *Zlatarovo zlato* bi se žanrovski moglo odrediti kao ljubavni strip, a *Grička vještica* i *Čuvaj se senjske ruke* kao avanturistički stripovi uz napomenu da su sva tri stripa i povijesni. Ljubavne zgode i nezgode, prepreke ostvarenju ljubavi, niz epizoda koje prikazuju pustolovine junaka odrednice su vrste, a vidljive su i u tri analizirana Maurovićeva stripa.

Maurović je poznat po izvrsnome filmskom kadriranju koje kod njega “pospješuje vezu između slike i teksta, a pokazao je i da poznaje djelovanje slike na čitatelja” (Draginčić i Zupan 1986: 122). Ono čime Maurovićevi kadrovi obiluju silna je energija i živost prizora. Slikovna naracija izrazito je snažna u svim njegovim stripovima, a tekst je samo dodatno objašnjenje prizora.

Osim standardnih oblačića u stripovima se pojavljuje i tekst u gornjim dijelovima kvadratića koji djeluje kao dopuna dijalogu i radnji. Iz njih se iščitavaju vrijeme i mjesto radnje ili opis unutarnjega stanja likova na sceni. Te verbalne dopune olakšavaju čitatelju praćenje fabule, pogotovo ako dolazi do nagle promjene mjesta radnje ili simultanosti (slika 2).

Za razliku od *Zlatarova zlata*, stripovi *Čuvaj se senjske ruke* i *Grička vještica* obilu-

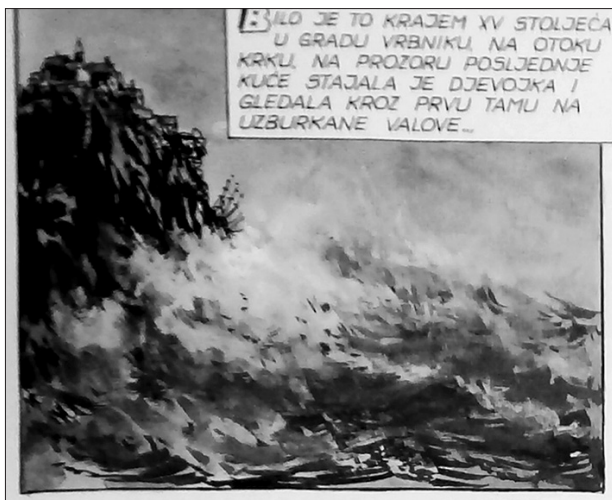
ju detaljima scenografije, pogotovo u prikazima pejzaža. U *Zlatarovu zlatu* on je sveden na skicu, dok je u *Čuvaj se senjske ruke* prikazan izrazito slikarskim tehnikama. Korištenje kolora dodatno je naglasilo atmosferu prizora. Strip počinje izrazito umjetničkim prikazom Vrbnika na vrhu stijene oko koje bjesni oluja. Pronicljivo čitatelju jasan je to nagovještaj dramatičnoga razvoja radnje koja slijedi (slika 3).



SLIKA 2. Andrija Maurović. Čuvaj se senjske ruke; Djevojka sa Sijere. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1981.

Takva Maurovićeva rješenja govore o izvrsnome poznavanju utjecaja crteža, odnosno slike, na promatrača, kao i o sposobnosti prikaza najdramatičnijega trenutka radnje. Korištenje slikarskih tehnika u stripu *Čuvaj se senjske ruke* vidi se u posebno izražajnim licima likova, detaljnome pejzažu i sitnim detaljima. Slikarski učinci nisu ugrozili Maurovićev stripski izraz, već su ga obogatili i oplemenili.

Koristeći se tankim linijama u *Gričkoj vještici*, Maurović je uspio prikazati najsitnije detalje, iako je strip u crno-bijeloj tehnici. U dva je kasnija stripa pokret prikazan izuzetno uvjerljivo, a promjena rakursa posebno je dojmljiva u prikazima scena s više likova. Skupne scene u *Čuvaj se senjske ruke* i *Gričkoj vještici* broje veći broj likova nego u *Zlatarovu zlatu*, što pojačava dojam filmskoga prikaza.



SLIKA 3. *Andrija Maurović. Čuvaj se senjske ruke; Djevojka sa Sijere. Gornji Milano-vac: Dečje novine, 1981.*

Za Maurovićev stripski izraz vrlo je važna zatamnjena atmosfera prostora koja djeluje vrlo sugestivno. Ona čitatelju sugerira važnost, dramatičnost ili opasnost prikazane situacije. Igra svjetla i sjene prisutna je u sva tri stripa. U sjeni ili ispred mračne pozadine redovito se nalaze negativci čime se dodatno naglašavaju trenutci spletkarenja protiv junaka. Ta se tehnika posebno ističe u *Zlatarovu zlatu* u kojemu igra nijansama sive zamjenjuje kolor. Njome se ističe važnost kadra te tim svojstvima slika neposredno utječe na emocionalnu komponentu čitanja stripa. U stripu *Čuvaj se senjske ruke* koji je crtan u boji, autor se koristi mogućnostima koje mu one daju, ali ne odustaje od korištenja svjetlosti i sjene kao izražajnoga sredstva. Likovi i scenografija mogu biti, ovisno o tome što se crtežom želi iskazati, potpuno ili fragmentarno osvjetljeni ili skriveni u sjeni. Ponekad je to odraz stvarnoga pomanjkanja svjetla, ali može biti i odraz psihičkoga stanja likova na sceni kada postaje stilskim sredstvom. Igra je svjetla i sjene kod Maurovića čest postupak i najčešće je povezana sa stanjem likova, odnosno s dramskom radnjom. U priloženoj slici iz stripa *Čuvaj se senjske ruke* pomanjkanje svjetla odraz je stvarnoga stanja jer se likovi nalaze iza debele zavjese, ali ono je povezano i s dramskom radnjom jer sekvenca prikazuje spletku koja se sprema senjskim uskocima (slika 4).

Kvadratići Maurovićevih stripova djeluju poput filmskoga kadra. Tomu doprinose različiti planovi (total, krupni plan, srednji plan, bliski plan i detalj), kao i česta promjena rakursa čime se pojačava dinamika pokreta i učinak na čitatelja. Ovakva izmjena planova i rakursa, "bitno svojstvo Maurovićeva stripovnog jezika" (Draginčić i Zupan 1986: 31), prisutna je već u Maurovićevu prvom stripu *Vjerenica mača*.

Srednji i bliži plan vrlo su važni zbog detaljnijega prikaza izraza lica i pokreta tijela



SLIKA 4. Andrija Maurović. Čuvaj se senjske ruke; Djevojka sa Sijere. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1981.

likova koji mnogo govore o njihovim unutarnjim stanjima i olakšavaju razumijevanje radnje, kao i uočavanje karakternih osobina likova. Maurović kao sredstvo izražajnosti često koristi krupni plan koji stvara dojam da su likovi zaokupljeni vlastitim mislima te distancirani od ljudi i predmeta u okolini. Osim toga, krupni plan omogućuje čitatelju da поближе promotri detalj koji je naglašen i vjerojatno važan za daljnji slijed događaja. Time se stvara intimniji odnos između likova i čitatelja koji su promatrači. O odabranome primjeru iz *Gričke vještice* krupnim se planom, upotrijebljenim u više kadrova zaredom, naglašava stav lika i čitatelja nagoni na dublje promišljanje o prikazanome (slika 5).

Često su likovi koji govore prikazani u krupnome planu i tako da im je pogled usmjeren prema čitatelju kako bi se zadobila čitateljeva puna pažnja. Taj je postupak posebno važan kada Maurović želi pojačati ekspresivnost kadra. Na šestoj slici u četvrtome kvadratiću jedini lik koji govori okrenut je licem prema recipijentu te postavlja pitanje: *Tko bi to mogao biti?!*, reagirajući na kucanje na vratima. Tim se postupkom i pitanjem kod čitatelja želi povećati napetost. Ona je u tome trenutku dovedena do vrhunca sekvencom od četiri kvadratića u kojoj likovi razgovaraju o mogućoj opasnosti. Pitanje: *Tko bi to mogao biti?!* pojavljuje se i u svijesti čitatelja pa time i on postaje sudionikom prikazane radnje.



SLIKA 5. Andrija Maurović. Grička vještica, prvi svezak

Rakursom Maurović pojačava ekspresivnost kadra, a promjena rakursa omogućuje čitateljima da prate radnju iz pozicije svih likova, čak i onda kada u sceni sudjeluju samo dva lika. Osim vrlo intenzivnoga totala, čitatelj je postavljen u posebnu poziciju i promatrajući likove s leđa. Tim se postupkom stvara dojam dramatičnoga razvoja radnje u kadru, a čitatelj kao da postaje jedan od sudionika radnje. Prikazom likova s leđa, kao i zasebnom kretnjom svakoga lika u kadru, postiže se i naglasak brzine u kretanju ili brzoga raspleta nekoga događaja.

Čitatelj može biti postavljen u poziciju neutralnoga promatrača kada promatra kadar iz donjega ili gornjega rakursa ili totala, ali i u vrlo intenzivan položaj kada likovi prikazani u krupnome planu gledaju prema čitatelju izazivajući u njemu iščekivanje, čuđenje, suosjećanje i sl. (slika 7).

U stripu slika miruje, ali prikazuje pokretnu sekvencu u kojoj je važno prepoznati vezu između slika, njihov slijed i odnos. Maurović je u dva kasnije nastala analizirana stripa izvrsno dočarao pokret, ali ne samo to. Imao je velik smisao za dramatičnost, znao je prepoznati kulminaciju prikazanoga trenutka kao i mjesto (ili osobu) koja je u njegovu fokusu. Stvarni protok vremena svodi samo na ključne trenutke. Jednako pristupa i prikazu prostora u kojemu se radnja događa pri čemu prostor također svodi na ključne točke neovisno o prostornoj udaljenosti u stvarnosti što je vidljivo u sljedećemu slikovnom prikazu.



SLIKA 6. *Andrija Maurović*. Grička vještica, drugi svezak

Promatrajući pojedine sekvence, odnosno više povezanih kadrova, može se uočiti način na koji autor crtežom stvara zaplet. Osim dobre montaže i svrhovitoga kadriranja, ovdje i tekst igra značajnu ulogu pojačavajući dojam koji crtež ostavlja na čitatelja. Tekst može objašnjavati ono što je vidljivo u kadru, ali i ono što se ne vidi, s mogućim prikazom u nekome od sljedećih kadrova čime se odgađa rješenje i produljuje napetost i iščekivanje. Navedeno je moguće uočiti na primjeru sekvence iz stripa *Čuvaj se senjske ruke* (slika 9). Naglasak je postavljen na lik djevojke Dume koju prosi mletački plemić. Dinamika sekvence postiže se izmjenom rakursa te prikazom likova s različite udaljenosti. Tekstovi u oblačićima predstavljaju dijalog likova na temelju kojega se saznaje u kakvu su likovi odnosu. Iz oblačića koji se odnosi na neizrečenu misao junakinje vidljivo je da netko dolazi. Sljedeći je kadar vrhunac te sekvence. Junakinja odbija plemića i bježi. Tek u sljedećim kadrovima otkriva se da dolazi njezin odabranik. Zanimljiva je metafora kojom se junakinja koristi u razgovoru s plemićem. Rečenica: *Radije ću se baciti u more!* u sljedećim kadrovima dobiva drugačiju dimenziju. Ona sada doista skače u brod koji ne može pristati zbog oluje. Ono što također valja zamijetiti povezanost je dramskoga zapleta i pejzaža. Na razini radnje odvija se vrlo dramatičan prizor koji je popraćen olujom postao još dramatičniji.

U pokretima, pozama, gestama, mimici likova te izuzetnoj igri svjetla i sjene naglašena je melodramatika. Zgranuta lica iskazuju nevjericu, čuđenje, strah ili šok.



SLIKA 7. Andrija Maurović. Čuvaj se senjske ruke; Djevojka sa Sijere. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1981.



SLIKA 8. Andrija Maurović. Grička vještica, prvi svezak



SLIKA 9. Andrija Maurović. Čuvaj se senjske ruke; Djevojka sa Sijere. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1981.



SLIKA 10. *Andrija Maurović*. Grička vještica, prvi svezak

Čitatelj ne mora odmah znati što je izazvalo takvo stanje kod likova, rješenje možda dolazi u sljedećemu kadru ili nekome od sljedećih kadrova. Čuđenje vidljivo na licima likova kod čitatelja izaziva znatiželju, napetost, tajnovitost ili uplašenost. Izrazima lica koji mogu prijeći i u karikaturalne, Maurović želi privući pozornost (slika 10).

Zanimljiv je prikaz lica Grge Čokolina na samome početku stripa *Zlatarovo zlato*. Na jedanaestoj priloženoj slici Grga Čokolin nalazi se u sobi s Petrom Krupićem i moli Dorinu ruku. Na prvoj slici djeluje prijazno, ali nakon odbijanja njegove prosidbe mijenja se i njegov izgled nagoviješta nešto loše. Navedena slika skriva još jedan detalj, a to je Čokolinova sjena. Lik je potpuno osvijetljen, kao i prostor u kojemu se nalazi. To omogućuje nastanak sjene koja ukazuje na dvoličnost prikazanoga lika. Osim toga, moguće ju je protumačiti i kao nagovještaj budućnosti u kojoj će se Čokolinova sjena nadviti nad ostale junake.

Osim izrazima lica, pažnja čitatelja privlači se i vizualizacijom zvučnih efekata te uzvicima. Uzvici su obično zapisani krupnim slovima čime se dočarava glasnoća izgovorenoga teksta i/ili uzbuđenost junaka, a popraćeni su odgovarajućom interpunkcijom. Udvajanjem samoglasnika ističe se i uzbuđenje likova te način izgovaranja pojedinih riječi. Isprekidan, uzbuđen govor često sadrži trotočje kojim se označavaju stanke. Navedeno je moguće primijetiti u priloženoj sekvenci iz stripa *Grička vještica*. U odabranome primjeru značajno je uočiti i uporabu imperativa kojim likovi jedni



Na domak šesnaestog vijeka na Griču, u kući kod kamenitih vrata...
 – Majstore Krupicu! Evo, znate i sami kakav sam. Obrtnik kao i vi, a posao mi dobro ide. Dajte mi, stoga, vaši Doru za ženu.
 – Doru? Vama? Oprostite, ali Dora je premlada i ja je još ne kanim udavati.



- Tako dakle! Ja sam ti malen. Hoćeš za svoju Doru nešto više? Čekaj malo, znam ja kako se to radi. Osvetit ću se tako da ćeš pamtiti! A Dora će na koncu svejedno biti moja.

SLIKA 11. *Andrija Maurović*. Zlatarovo zlato

drugima žele nešto naglasiti, ali njima se zaokuplja i pažnja čitatelja, pogotovo ako je lik okrenut prema čitatelju.

Strip je poseban, narativni medij koji povezuje grafički prikaz i tekst između kojih bi trebala postojati ravnoteža. Naglasak je postavljen na “vizualno pripovijedanje, kao temeljno obilježje stripa”, zbog čega “dijelovi teksta ili cijeli tekstovi postaju nepotrebni, pa najčešće preživljavaju samo dijalozi i monolozi” (Mileta 2009: 143–144). U stripovima *Zlatarovo zlato*, *Čuvaj se senjske ruke* i *Grička vještica* opisi scenografije, izgleda likova i komentari zamijenjeni su vrlo inventivnim i detaljnim grafičkim prikazima. U slučaju Maurovićevih stripova slika je često dominantna i kvalitetnija od scenarija iako se u nekim slučajevima grafički i lingvistički predložak nadopunjuju. Dramski su zapleti naglašeni kontrastima između dobra i zla, plemenitosti i okrutnosti, ljepote i ružnoće što se uklapa u obilježja stripa koji se temelji na isticanju različitosti.

6. STRIPSKI JUNACI

Kako bi stripska priča pronašla put do recipijentata, prvenstveno mora biti građena oko privlačnoga i maštovitoga glavnog lika. (Vidi: Munitić 2010: 56) Likovi su ono što čitatelji stripova najduže pamte i oni se, ovisno o interesu čitatelja, ponovno pojavljuju u različitim serijalima. Popularnost likova govori o uspješnosti nekoga stripa



SLIKA 12. *Andrija Maurović*. Grička vještica, četvrti svezak

puno više nego u drugim medijima.

Glavni lik “mora biti sposoban i spreman” kako bi se mogao “snalaziti u sve bizarnijim i napetijim situacijama” (Munitić 2010: 58) koje se nižu jedna za drugom bez prestanka. Svojim karakterom mora opravdati niz bizarnih događaja i iznenađenja koja ga neprestano zatiču. Važno je jasno iskazati motive njegova djelovanja te stvoriti dovoljno uvjerljiva sredstva kojima rješava prepreke postavljene pred njega. Mora djelovati uvjerljivo, časno i pravedno. Poželjno je da junaka na djelovanje nagne instinkti kao i urođeni pustolovni duh. Stripski junak treba biti i nositelj dobra i spoznaje, istaknuti pojedinac i individualac. On, poput junaka trivijalne književnosti, posjeduje osobine koje su kvantitativno uvećane u odnosu na svakidašnjega čovjeka (Vidi: Solar 1995: 105).

Likovi su u stripu, “prema kriterijima književne teorije, ‘plošni’, bliski stereotipovima tzv. pikarskih romana u kojima služe tek kao pokretači radnje, bez pokušaja psihološkog produbljenja, s jasnom manihejskom podjelom na ‘junake’ i ‘zločince’ uz, za mušketerske zgrade, neizbježne dvorske intrige, zagubljena pisma, zasjede, zatočenja i presvlačenja.” (Glavan 2007: 52) Plošnost likova pokušava se kompenzirati velikim brojem neobičnih negativaca, neprijatelja, koji glavnoga junaka sprječavaju u obavljanju zadatka. U borbi protiv negativaca glavnomu junaku pomažu prijatelji, kao

i različita sredstva “koja ovise o ambijentu i funkciji koju obavljaju” (Munitić 2010: 58). Ona su “produžetak kako konkretnog junakovog tijela, njegove ruke, tako i onog nevidljivog duhovnog sadržaja, odnosno nagona koji ga pokreće i inspirira” (Munitić 2010: 58).

Kod izgleda junaka i antijunaka polazi se od ustaljenih društvenih konvencija. Junaci su utjelovljenje dobra i izgledaju kao idealni pojedinci, a negativci su redovito obilježeni nekim tjelesnim nedostatkom, a usto će se i više mrštiti, bit će obavijeni sjenom ili mrakom kada smišljaju zamku za junaka. Jedna je od konvencija stripa da dobro pobjeđuje zlo pa će stripski junak imati intelektualne i fizičke osobine mitske snage. Svaki je od junaka na neki način osobit, ali njihove su karakteristike sasvim tipizirane, postupci nisu duboko motivirani i ne teži se realističnomu prikazu. Kod stripova nastalih prema književnome predlošku u kojemu postoji opis karaktera i izgleda likova, slikovni prikaz te osobine treba naglasiti, iako crtač unutar zadanih osnovnih smjernica ima slobodan prostor variranja poznatoga i kreiranja posebnoga.

Karakterizacija likova odgovara žanru kojemu strip pripada. U slučaju stripova rađenih prema književnim predlošcima, iz karakterizacije likova izbacit će se one crte koje nisu dominantne i koje se potpuno ne uklapaju u očekivanja čitatelja. U stripu nema mjesta podvojenim likovima, onima na granici dobra i zla, nejasnih karaktera. Strip se kao medij razlikuje od književnosti, pa kada književno djelo postaje predloškom stripu gubi neke od svojih dimenzija, posebno kada je riječ o karakterizaciji likova. Stripovi koji su nastali prema književnome djelu ne nastoje zamijeniti to djelo, nego iz njega biraju one teme ili dijelove koji najbolje odgovaraju karakteristikama medija i očekivanoj publici, zbog čega su nezahtjevni za čitanje i praćenje.

Stripskoga junaka izjednačava se s njegovim postupcima, a lik, pojam iz književnosti, u stripu zapravo ne postoji. Akcija je ono što čini junaka u stripu i sva značenja vezana uz njega proizlaze iz njegova djelovanja. Za njega je karakteristično stalno kretanje i zbog toga su, u stripovima rađenima po književnome predlošku, izbačene mnoge epizode koje bi u stripu bile redundantne.

Stripski su junaci relativno predvidljivih postupaka, i onda kada su rađeni prema književnome predlošku. S obzirom na masovni karakter stripa i očekivanu lakoću razumijevanja, fabula treba teći pretpostavljenim tijekom, lišena redundantnih epizoda koje nisu važne za sudbinu glavnih likova.

Glavnoga junaka izgrađuju pomagala poput predmeta koje koristi, pratnje, okoline u kojoj se nalazi i posebno kostima koji je “znak njegovog vanjskog identiteta, (...) unutrašnjeg integriteta i neponovljive individualnosti” uz što je važno naglasiti da se “junak konstituirao najprije kostimom, a tek potom djelovanjem, kontekstom i ciljem. Bez kostima, njega u stvari nema” (Munitić 2010: 76). Tomu je tako jer u stripu nema

prostora za opširne opise ili psihologizaciju koji bi rezultirali konkretnim likom. Slika utjelovljuje junaka u stripu, pa sukladno tomu njega i čini njegov fizički izgled, odjeća, prostor u kojemu se kreće, oruđe koje koristi, ljudi kojima se okružuje, situacije u kojima se nalazi i neprestani niz avantura kroz koje prolazi.

U *Zlatarovu zlatu* i *Čuvaj se senjske ruke* tako glavni junaci imaju mač koji je nastavak njihova tijela i u skladu je s njihovim karakterom, a imaju i odane ljude koji im pomažu u nevolji. Pavao i Juriša imaju sve karakteristike stripskih junaka i pogodni su za stripsku obradu. Oni su časni, hrabri, mladi, puni životne snage, spremni reagirati pravovremeno u nizu situacija u kojima se nalaze.

U *Gričkoj vještici* situacija s glavnim junakom malo je drugačija. Ovdje imamo dvoje glavnih junaka. Najprije upoznajemo mladu kontesu Neru koja je plemenitoga roda, aktivna u borbi protiv zla na što ju navodi inteligencija, ali i unutarnji nagoni. Uz to je karakteriziraju i hrabrost, čast, pa i tvrdoglavost. S druge strane, Nera posjeduje blagost i koketnost, izraženiju u Maurovićevu prikazu nego u samome romanu, pa i erotičnost u pojedinim kadrovima.

Svi ženski likovi posjeduju ženstvenost. Ona je istaknuta oblikovanjem tijela likova te nježnim crtama lica u crno-bijelim stripovima. U *Čuvaj se senjske ruke* ženstvenost je postignuta čisto obojenim licima te svježim i svijetlim bojama. U stripovima žene su uvijek bile prisutne, ali uglavnom kao pratilje glavnih junaka; niti u središtu zbivanja, niti potpuno odbačene.

Drugi junak *Gričke vještice* trenkovski je kapetan Siniša. Njega se nešto kasnije uvodi u radnju, i to kao vrlo tajnovitoga i intrigantnoga čovjeka. Karakteriziraju ga snaga, muževnost, hrabrost i, ponekad, nepromišljenost. I Nera i Siniša imaju pomagala i pomagače na svome putu. Nera se u borbi protiv nepravde koristi oružjem, međutim to ne smeta njezinoj ženstvenosti, koja u kombinaciji s inteligencijom i lukavosti postaje dodatno oruđe. Njima nadoknađuje fizičku inferiornost u odnosu na muške likove.

Prizorima junaštva u *Zlatarovu zlatu* Maurović vrlo zanimljivo pristupa. Pavao je prikazan većim i uspravnijim od ostalih likova koji sudjeluju u sceni, pogotovo od negativaca s kojima je u sukobu. Time se dodatno naglašava njegova nadmoć u odnosu na neprijatelja.

Strip je umjetnost koja je od samoga svog nastanka usmjerena prema što većemu broju konzumenata oslanjajući se, po pitanju likova, radnje i ideje, na stereotipe, među širokim masama omiljene okamenjene znakove. Stereotipi kao da ne mogu izgubiti na vrijednosti, samo treba znati mehanizme kojima ih u određenome trenutku možemo oživiti. Kada se to uspije, stereotip postaje istinitim, dobiva nove dimenzije svojega djelovanja i postaje tajnom uspjeha nekoga djela. On je izvor na kojemu strip crpi svoje ideje, pitanje je samo hoće li se konačni proizvod uspjeha istaknuti u mnoš-

tvu i ostati u sjećanju potrošača.

Sva tri stripa pripadaju avanturističkomu žanru koji uključuje dvorske spletke, intrige, ljubavne drame, otmice i ubojstva. U odnosu na romane prema kojima su nastali, može se primijetiti da strip poštuje fabulu uz manje, ponekad neznatne varijacije. Situacije izdvojene iz romana, nakon prijenosa u drugi medij, više su naglašene nego u romanu. U stripu je promijenjen naglasak u odnosu na romane jer je obrada teme drugačija. Glavni junaci postaju osnovne točke oko kojih se razvija fabula, oni pokreću radnju pa je fokus na njima i njihovim postupcima. Iz romana je izbačeno sve što bi moglo zadržavati stripsku fabulu koja, prema pravilima medija, kao i očekivanjima čitatelja, treba biti u neprestanome kretanju. Jednodimenzionalno se pristupa i karakterizaciji likova i situacijama u kojima se oni nalaze.

Naglasak je postavljen na prizore borbi, intriga te ljubavne epizode. U *Zlatarovu zlatu* nije se mnogo pažnje posvetilo motivaciji likova za određene postupke ili stavove. Tomu je više pažnje posvećeno u *Čuvaj se senjske ruke* i, posebno, u *Gričkoj vještici*. U posljednjemu stripu najviše je prostora ostavljeno za upoznavanje čitatelja s mislima nekoliko glavnih likova u usporedbi s romanima prema kojima su stripovi nastali. Čitajući sam strip, neovisno o romanu, može se dobiti slika o konkretnim stavovima likova koji ih navode na određenu akciju. S obzirom na to da je i Zagorkina namjera bila doprijeti do širokih masa, u samome načinu prenošenja misli nije došlo do velikih razlika. Naime, roman se pretežito sastoji od dijaloga i monologa koji su vjerno, ponekad doslovno, preneseni u strip. Neugebauer, autor stripa, izuzetno je poštovao predložak prema kojemu je nastao strip. Korištenjem doslovnih ili parafraziranih replika iz Zagorkina romana, kao i iz Šenoina *Čuvaj se senjske ruke*, stvorene su dobre poveznice s romanom, odnosno poveznice tih dvaju medija, za razliku od *Zlatarova zlata* koje je zbog lošijega scenarija izgubilo vezu s predloškom. Sama radnja nije doživjela promjene, ali mnogi potencijali romana nisu iskorišteni u stripu. Povijesna je komponenta vješto ukomponirana u stripu *Čuvaj se senjske ruke* i stvara uvjerljiv okvir za samu stripsku fabulu. Likovi i njihovi postupci djeluju motivirano, za razliku od *Zlatarova zlata* u kojemu razlozi za bijes Zagrepčana nisu jasno artikulirani, a glavni junak djeluje potaknut isključivo nevoljama svoje drage. Dora se ne upoznaje dovoljno kao lik i teško ju je okarakterizirati, za razliku od Dume iz *Čuvaj se senjske ruke* koja je pratiteljica junaka, pokretač radnje i akter, a na kraju sudjeluje i u spašavanju svojega voljenoga. Najaktivniji je ženski lik Nera iz *Gričke vještice* iako ponekad i ona prestaje biti aktivnim sudionikom događaja (na primjer tijekom zatočeništva). Ulogu junaka tada u potpunosti preuzima Siniša.

Melodramatičnost kao i pojačana osjećajnost prisutne su i u tekstu i u slici u sva tri primjera, kao i ljubav glavnih junaka koja “prelazi prepreke i prolazi kroz iskušenja, a to je

dramaturški često zapetljano i stavljeno u širi kontekst, pa se kroz ljubavnu priču prikazuju i globalni povijesni događaji (ili je obratno)” (Bošnjaković 2009: 189). Na primjeru *Zlatarova zlata* slika uvelike nadmašuje tekst te djeluje mnogo životnije i bliže stvarnosti od tekstovnoga predloška. Naglasak je postavljen na ljubavnu priču Pavla i Dore te na Pavlove avanture. Dorin je lik još pasivniji nego u romanu. Ona se pojavljuje samo kao pokretač Pavlovih akcija. Kako bi se naglasila i potvrdila Pavlova uloga junaka, postavlja ga se u središte zbivanja, dok su događanja koja se njega izravno ne tiču svedena na minimum. U *Čuvaj se senjske ruke* nevoljama u kojima se nalazi Dume (a i neki drugi likovi) oslikana je tragedija “malog naroda koji se bori za slobodu”, a “važno je zapaziti da Maurovićeva melodramatičnost nije slatkasta, već je to istinska, iskrena sentimentalnost, patetičnost kroz koju se razvija osnovna poruka” (Bošnjaković 2009: 190).

U upoznavanju karaktera likova, osim njihovih postupaka, pomaže fizička karakterizacija. Uspješan strip, osim dobre priče, ima i uvjerljivo prikazane likove, između kojih treba biti lako uočljiva razlika u izgledu i gestama, a oboje Mauroviću polazi za rukom. Način na koji je “iscrtavao fizionomije, mimiku i geste, učinila je da njegove likove, ne samo glavne aktere, nego i pojedine zanimljive epizodiste, čitatelj osjeća daleko životnijima od blijedih, gotovo papirnatih junaka mnogih svjetski poznatih stripova!” (Aljinović 2003: 12)

Likovi u stripovima, u odnosu na one u romanima, imaju naglašene osobine važne za stripskoga junaka. Dok je u romanu tekst osnovno sredstvo karakterizacije, u stripu tu ulogu preuzima slika, zbog čega najuvjerljivije i najdugovječnije likove stvaraju najbolji crtači. Karakteristike koje će u stripu biti naglašene, u odnosu na predložak, ovise o onome što se stripskom fabulom želi poručiti.

7. SINTEZA

Strip je umjetnost na granici književnosti, slikarstva i filma. Koristeći se dvama jezicima, znakovnim i slikovnim, pokušava recipijentu prenijeti projekciju stvarnosti i iluziju pokreta. Najveća je vrijednost stripa veza slike i teksta, koji zajednički komuniciraju s recipijentom, te sposobnost sažimanja sadržaja, a ujedno zadržavanja smislene poruke. On uobičajene predmete i njihovu uobičajenu uporabnu vrijednost podiže na jednu fantastičnu razinu na kojoj nemoguće podrazumijevamo mogućim.

Pojava novoga medija izazvala je brojne kritike. Kritičari su vjerovali da autori stripova ne poznaju osnove umjetnosti i pretvaraju kulturu u potrošnu robu. Istina je da je u stripu imaginiranje najčešće ograničeno, dok dominiraju dekorativnost i uobičajena prozirna simbolika.

Maurović je autor dvjestotinjak stripova od kojih su neki ušli u antologiju. Radio je i autorske stripove, ali i obrade popularnih romana domaćih i stranih pisaca. Postao je najčitanijim domaćim autorom i jednim od najčitanijih autora na cjelokupnome tržištu. O popularnosti Maurovićevih stripova govori i to da nisu bili objavljeni samo u dnevnim listovima, nego i u zasebnim svescima. Njegova sposobnost stvaranja sugestivnoga crteža, filmsko kadriranje i dinamika pokreta osigurali su mu mjesto u povijesti stripa. Dinamičnost postiže različitim postupcima, od promjene planova i rakursa do prikaza pokreta u njegovu vrhuncu. Maurovićevi crteži dobro prenose atmosferu i emocije. Pejzaž prati emocionalno stanje likova i prikazani događaj. Crtež je jasan, precizan, dinamičan, kadrovi su više ili manje zasićeni detaljima, ali uvijek prenose potpuni doživljaj prizora. Svojim znanjem o scenografiji i kostimografiji upotpunjuje radnju prikazanu u kvadratiću čime prenosi potpunu informaciju. Tijek radnje prikazan je filmski s obveznom redukcijom u prikazanome pokretu. Često Maurović suprotstavlja različite planove kako bi pojačao ekspresivnost kadra. Radnja teče brzo, ali pri tome se ne gubi jasnoća.

Maurovićeve stripske adaptacije triju hrvatskih romana *Zlatarovo zlato*, *Čuvaj se senjske ruke* i *Grička vještica* lijep su primjer crtačeva rada u kojima se vide klasični stripski postupci, ali i odmak od te tradicije. Iako scenarij *Zlatarova zlata* nije na razini Maurovićeva crteža, to ne umanjuje vrijednost stripa čiji su neki kadrovi ogledni primjerci Maurovićeva rada. U *Zlatarovu zlatu* Maurović je poštovao književni predložak prema kojemu je strip nastao. Unesene su nužne promjene s obzirom na vrstu medija. To se odnosi na sažimanje radnje, nužno u svakome stripu koji nastaje prema postojećemu predlošku, kao i koncentriranje na pojedine segmente romana. Ljubavna i avanturistička komponenta naglašene su u odnosu na povijesnu i političku koje se spominju samo kao ilustracija. Urednik časopisa u kojemu je strip objavljivan u nastavcima, ujedno i scenarist, odlučio se za postavljanje naglaska na ljubavnu dimenziju. *Grička vještica* i *Čuvaj se senjske ruke* duži su stripovi čiji su scenariji vrlo kvalitetni. Proučimo li stripove i romane prema kojima su nastali, uočiti ćemo da nisu izgubili mnogo u odnosu na djela koja su im poslužila kao predložak. Strip *Zlatarovo zlato* žanrovski možemo odrediti kao ljubavni strip, a *Gričku vješticu* i *Čuvaj se senjske ruke* kao avanturističke stripove uz napomenu da su sva tri stripa i povijesni. Zapleti su u stripovima temeljeni na kontrastima što je u okvirima romantičarskoga diskursa.

Do prekretnice u proučavanju stripa dolazi 1960-ih godina kada se osnivaju prve službene ustanove za proučavanje i vrednovanje stripa. Počinje mu se pristupati sustavno, a stvoreni su i primjereni kriteriji prema kojima se određuje vrijednost pojedinoga ostvarenja.

LITERATURA

- ALJINOVIĆ, Rudi. 2003. "Kad je strip bio mlad". *Posljednja pustolovina Staroga Mačka*. Koprivnica: Šareni dućan: 1–14.
- BOŠNJAKOVIĆ, Mata. 2009. "Elementi analize Maurovićevih stripova". *Mauroviću s ljubavlju*. Zagreb: Vedis: 186–190.
- COHN, Neil. 2009. "Razbijanje definicije stripa: odvajanje kulturalnog od strukturalnog u stripu". *Zarez – Dvotjednik za kulturu i društvena zbivanja*. URL: <http://www.zarez.hr/clanci/razbijanje-definicije-quotstripaquot-odvajanje-kulturalnog-od-strukturalnog-u-quotstripuquot> (14. srpnja 2020.)
- DRAGINČIĆ, Slavko i Zdravko ZUPAN. 1986. *Istorija jugoslovenskog stripa 1*. Novi Sad: Forum-Marketprint.
- DULIBIĆ, Frano. 2007. "Prije stripa". *Andrija Maurović: poznato i nepoznato / the known and the unknown: Galerija Klovićevi dvori, ožujak – travanj 2007*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori: 8–44.
- GLAVAN, Darko. 2007. "U skladu i protiv prirode ili crtač nadničar koji je stvorio visoku umjetnost". *Andrija Maurović: poznato i nepoznato / the known and the unknown: Galerija Klovićevi dvori, ožujak – travanj 2007*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori: 46–74.
- HORVAT Pintarić, Vera. 1974. "Autorski strip zagrebačke škole". *Mogućnosti 1*: 1–23.
- KRULČIĆ, Veljko, ur. 1984. *Hrvatski poslijeratni strip*. Pula: Istarska naklada.
- IGNJATOVIĆ, Srba. 1979. *Poetizam stripa*. Osijek: Izdavački centar Revija Radničkog sveučilišta "Božidar Maslarić".
- JURIĆ Zagorka, Marija. 2004. *Sabrana djela Marije Jurić Zagorka. Sv. 2. Kontesa Nera*. Zagreb: Školska knjiga i Naklada Marija Jurić Zagorka.
- MAUROVIĆ, Andrija. 1981. *Čuvaj se senjske ruke; Djevojka sa Sijere*. Gornji Milanovac: Dečje novine.
- MAUROVIĆ, Andrija. 2005. *Zlatarovo zlato / Ognjem i mačem*. Osijek: Format.
- MILETA, Silvestar. 2009. "Visoko u popularnom i popularni intertekst – primjer Bonellijevih stripova". *Autsajderski fragmenti 1–2*: 141–170. URL: <https://hrcak.srce.hr/59674> (14. srpnja 2020.)
- MUNITIĆ, Ranko. 2010. *Strip-deveta umjetnost*. Zagreb: Udruga za popularizaciju hrvatskog stripa ART.
- SOLAR, Milivoj. 1995. *Laka i teška književnosti. Predavanja o postmodernizmu i trivijalnoj književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- ŠENOVA, August. 1979. *Čuvaj se senjske ruke*. Zagreb: Mladost.
- ŠENOVA, August. 1966. *Zlatarovo zlato*. Zagreb: Znanje.

MREŽNI IZVOR

MAUROVIĆ, Andrija. *Grička vještica*.

URL: <http://zagorkinkutak.wordpress.com/galerija/stripcomic/gricka-vjestica> (30. lipnja 2013.)

MAUROVIĆ'S ANALYSIS OF SOME CROATIAN WRITERS' NOVELS (ZLATAROVO ZLATO, ČUVAJ SE SENJSKE RUKU AND GRIČKA VJEŠTICA)

TEA SABOL

SUMMARY

This work is based on a contextual analysis of three comic books written by Andrija Maurović which he founded on three novels – *Zlatarovo zlato* and *Čuvaj se senjske ruke* by August Šenoa and *Grička vještica* by Marija Jurić Zagorka – having also compared them with the three originals. The works, comic book adaptations of Croatian novels, are a good example of comic book drawing techniques which combine a classic tradition with a somewhat modern twist. Maurović followed the literary template of the *Zlatarovo zlato* novel very closely having made a few changes necessary for a transformation to a comic book format. These changes can be summed up to plot compression, essential for comic books based on existing templates, and focusing on certain parts of the plot. Historical and political components of the plot are mentioned rather superficially making way for the emphasis on the romantic and adventurous side of the plot. *Grička vještica* and *Čuvaj se senjske ruke* comic books are somewhat longer with remarkable scripts. After a thorough analysis, one can firmly conclude that neither of these comic books lost any substantiality of their novel counterparts. *Zlatarovo zlato* can be categorized as a romantic comic book, *Grička vještica* and *Čuvaj se senjske ruke* as adventurous, with all three falling in the historical category. Rising actions of all three works are based on contrasts which is a usual romantic discourse norm.

KEYWORDS:

Andrija Maurović, *Čuvaj se senjske ruke*, *Grička vještica*, *comic book*, *comic book hero*, *Zlatarovo zlato*

